

Zoraki Müttefik: Türk-Amerikan İlişkileri (1945-2020)

Kasım 2025

Hazırlayan: Hikmet Karaca

Türkiye, 21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamak üzereyken birtakım bunalımlara şahit olmaktadır. Bunları aşmak için gerekli olan araçlar ise dönemimizin koşulları gereği kısıtlanmıştır. Diğer bir deyişle, popülizm çağından nasibini alan Türkiye, her ne kadar küresel ve teknolojik gelişmelerin avantajlarına sahip olsa da bir bunalımdan diğerine sürüklenirken ulusal kriz içerisine girmiştir. Türkiye’de böyle bir krizin geçmişte daha ağır şartlarda yaşandığını göz önüne aldığımızda bu bunalımların önüne geçme çabasının önemi anlaşılacaktır. Çünkü yüz yıl önce Cumhuriyet Türkiye’si de devraldığı sorunları 19. ve 20. yüzyılın en güncel ve akılcı yöntemlerini tercih ederek çözmüştür. Bu noktada hatırlatılması gereken en önemli detay, Cumhuriyet Türkiye’sinin en büyük talihinin, neredeyse her türlü probleme çözüm önerisi sunan eser ve düşüncelere sahip olmasıdır. Bugünkü Türkiye’de ise bireyler ideolojik kamplaşmanın esiri olarak günlük politika girdabına sürüklendiği için başlıca sorunlar hep anlık değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, bunalımların sürekliliğini yaratan sorunların ağır olması bireyleri gaflete düşürerek atalete sürüklemiştir.

Bugün 21. yüzyılın ikinci çeyreğine hazır olmamız için binmemiz gereken treni belki de çoktan kaçırdık. Sorunların ağırlaştırdığı bunalımların önüne geçilmesi, bu mümkün değilse bile bir nebze dindirilmesi gerekmektedir. Burada da güncel ve akılcı düşüncelere ihtiyaç vardır. Tıpkı yüz elli yıl önce Gasprinski İsmail’in yaptığı gibi, Türkçe konuşan insanların birbiriyle iletişime geçmesi, fikirlerini tartışması ve buradan da özgün düşüncelerin doğması gerekmektedir. *Yarının Kültürü*’nde tartışması tamamlanmış bir düşünce demetiyle ‘bugünü miras edebilmeyi’ amaçlıyoruz. Bu amaçla çıktığımız yolda, mevcut toplumumuza sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmeyi umuyoruz. Zira düşünce insanının dahi, ideolojik kamplaşma ortamında, herhangi bir tarafın kolayca askeri olabildiği bu zamanda, düşünce kısırlığına mahal vermemeyi ilke edinen *Yarının Kültürü*, Türk kültürüne ve Türkiye’nin yarınlarına bir katkı olacaktır.

© *Yarının Kültürü*

Rapor No: 5

Genel Yayın Yönetmeni: Muratcan Zorcu

Editör: Nazlı Esen Albayrak

Hazırlayan: Hikmet Karaca

Tasarım: *Yarının Kültürü* ekibi.

Zoraki Müttefik: Türk-Amerikan İlişkileri (1945-2020)

İçindekiler

1. Giriş	5
2. Zorunlu Yakınlaşma	5
3. Sorgulama Dönemi	9
4. Zoraki Müttefik	11
5. Yeni Bir Başlangıç	14
6. Orta Doğu'da Türkiye ve ABD	16
7. Sonuç	20
8. Kaynaklar	22

1. Giriş

Türk-Amerikan ilişkilerin başlangıcı 19. asırda ticaret faaliyetleri ile başlamıştır, ticari-ekonomik boyutlu ilişki zamanla diplomatik bir boyut kazanmış ikili anlaşmalarla iki devlet Dostluk ve Ticaret Anlaşması (1830), Ticaret ve Denizyolu Anlaşmaları (1862), Suçluların İadesi Anlaşması (1874) gibi anlaşmalarla ilişkiler güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹ ABD, İmparatorluk döneminde edindiği imtiyazlarla eğitim faaliyetleri altında misyonerlik faaliyetlerinde bulunması, ikili ilişkilerde bir sorun yaratsa da kendi dönemi içinde ciddi bir tepki almamıştır, bu faaliyetlerin sonuçlarını Türkiye 20. asrın başından itibaren her alanda hissedecektir.

Birinci Dünya Savaşı döneminde ilişkilerde bir kesinti dönemi başlamış, 1917 ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle ikili ilişkiler tam olarak durmuş ancak Osmanlı ile ABD arasında bir sıcak çatışma yaşanmamıştır. İki ülkenin haklarının korunması da vekaleten başka ülkelere bırakılmıştır, bu bağlamda Türklerin, ABD'deki haklarının korunması İspanya'ya, Amerikalıların, Osmanlıdaki haklarının korunması da İsveç'e bırakılmıştır. Wilson Prensiplerinin yayınlanmasından sonra ABD'nin Türk toprakları hakkında iki önemli temas noktası olmuştur, bunlardan biri azınlıkların çoğunluk olduğu bölgelerde kendi kendilerini yönetme hakkına sahip olmasıdır bu noktada ABD yönetimi Ermenilerden yana bir tavır takınmıştır. Bir diğer nokta ise Türk boğazlarıdır, ABD yönetimi, Türk boğazlarının, Türklerden alınarak uluslararası bir statüde olması yönünde bir tavır takınmıştır. 1917 tarihinde kesilen ikili ilişkiler, birtakım temaslar haricinde 1927 yılına kadar kopuk olarak kalmıştır. Bu tarihten sonra ikili ilişkiler yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Bu ilişkiler de ekonomik boyutlu olmuştur.²

İkinci Dünya Savaşından sonra Türk-Amerikan ilişkileri farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır, Türkiye açısından ABD'ye yakınlaşma Sovyet tehlikesinden kaynaklanan bir zorunluluktan, ABD, açısından ise Türk Boğazları ve Sovyetleri kuşatma bağlamında Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan bir durumdu. 1945 sonrası ilişkiler askeri ve ekonomik bir çerçeveye sahiptir, bu makalenin amacı da bu çerçevede gelişen ilişkilerin temel başlıklarına değinmektir.

2. Zorunlu Yakınlaşma

1945 tarihinde Amerikan'ın Türkiye politikası, Türkiye'nin bir Sovyet uydusu haline gelmemesine yönelik bir politikaydı, bu politikanın altında yatan neden ABD'nin Türklere olan yoğun bir sevgisi değildi, bu politikanın altında yatan neden ABD'nin hayati çıkarlarından kaynaklanıyordu, burada ABD'nin hayati çıkarlarını oluşturan konu ise Türk boğazlarıdır.³ Potsdam Konferansı'ndan önce ABD'nin düşüncesi Türk boğazlarının ve tüm Karadeniz'in Sovyet egemenliğine girmemesi yönündeydi, Konferansta, İngiltere, ABD ve Sovyetler, Boğazların Statüsünü belirleyen Montreux Antlaşmasının zamanına göre değiştirilmesinden yana bir tutum sergilediyse de buna yönelik ortak bir bildiri sunulmadı. ABD, Montreux Antlaşmasına taraf olmasa da burada konuya taraf hale gelmeyi başardı.⁴

¹ Mustafa Türer, "Türk Amerikan İlişkilerinin Kökenleri", Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2 (2015), s.155.

² Türer, a.g.m., s.155-161.

³ Baskın Oran, Türk Dış Politikası, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018. s.522.

⁴ Oran, a.g.e., s.523.

1946'da SSCB, Türkiye'ye verdiği notlarda, Türk Boğazlarının savaş ve barış dönemlerinde Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık olmasını ve Boğazların güvenliğinin Türkiye ve SSCB tarafından sağlanması gerektiğini bildirdi.⁵ ABD ve İngiltere, Sovyetlerin bu isteğine çok zaman kaybetmeden karşı çıktılar, karşı çıkmalarının nedeni ise Sovyetlerin Türkiye ile Boğazları kontrol etmesi, kısa vadede tüm Türkiye'nin Sovyet etkisi altında kalacak olmasıydı. Böyle bir durum Türkiye tarafından da istenmiyordu, Sovyetlerin bu tutumu ve Balkan coğrafyasında giderek güçlenmesi ile ABD tarafı Türk Boğazlarının uluslararası bir denetimde değil tamamen Türk denetiminde kalmasını savunur durumuna geldi. Türkiye gerek Sovyetlerin toprak taleplerine karşılık gerekse Boğazların ortak yönetimi isteklerine karşılık müttefik arayışına girmişti ve bu bağlamda Batı'ya güven duyuyordu, bu noktada Potsdam'ı yakından takip eden Türkiye daha 1945 yılında ABD ve İngiltere'ye verdiği notada, Türk Boğazlarında barışın korunmasının ABD tarafından garanti altına alınmasını istemiştir.⁶

Sovyetlerin giderek yayılması, Türk Boğazlarını ve dolayısıyla ABD ve İngiltere'nin de çıkarlarına karşı bir saldırıydı. Bu noktada Türkiye'nin Sovyet tehlikesine karşı desteklenmesi gerekiyordu, İngiltere, 21 Şubat 1947'de ABD'ye verdiği notada Türkiye ve Yunanistan'a yönelik askeri ve ekonomik yardıma devam edemeyeceğini bu bağlamda bu iki ülkenin Sovyet uydusu haline gelmemesi için ABD'nin bu yardımları sürdürmesini istedi. Bu tarihlerde İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Fransa'da kısa süreli de olsa ciddi bir komünizm tehlikesi baş göstermişti, ABD bu noktada üstüne düşen görevi yani bölgenin Sovyetleşmemesi için Truman Doktrini devreye sokarak Sovyetlerin yayılmacı politikasına karşı bir politikayı hayata geçirdi.⁷ Türkiye açısından Truman Doktrinin ön gördüğü askeri yardımlar hayati öneme sahipti, Türkiye savaştan sonra ciddi anlamda bir Sovyet tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı ve bundan dolayı sayısı 600 bini bulan ordusunu terhis edememiş ve yıllık bütçesinin büyük bir kısmını ordunun ihtiyaçlarına harcamaktaydı bu bağlamda Türkiye, Truman Doktrini ile alacağı yardım Türkiye açısından hayati öneme sahipti.⁸ ABD için Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım, Avrupa'nın batısını Sovyetlerden kurtarmak demektir, Türkiye için ise kendini Sovyet tehlikesi karşından Batı ile yakınlaşarak kendini bu tehlikeden korumaktır.

Truman Doktrini, 22 Mayıs 1947 tarihinde yürürlüğe girdi, yapılacak olan yardımların harcama alanları da ABD tarafından belirlenmiş, bunların denetimi için yardımın yapıldığı ülkeye görevliler de gönderilmişti. Türkiye, memnuniyetle kabul ettiği bu yardım ile artık dönüşü olmayan bir yola girmiş oluyordu, bu durum ilerleyen tarihlerde daha da perçinleşecekti. ABD, verdiği silah, mühimmat vs. gereçlerin ABD'nin izni dışında ve amacı dışında kullanılmaması şartıyla vermiştir, Türkiye, bu tarihlerde bunun ne anlam taşıdığının farkında değildi, 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale kararı alınca bu şart Türkiye'nin karşına çıkarılacak ve Türkiye 1964 yılında bunun ne anlama geldiğini anlayacaktır.⁹

ABD, açısından Yunanistan iç savaşında solcuların galip gelmesi ile Yunanistan Sovyetlerin egemenlik alanına girecek bu Türkiye'de bundan etkilenecekti, bu durumda Batı

⁵ Hüner Tuncer, İsmet İnönü'nün Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012. s.172.

⁶ Oran, a.g.e., s.523.

⁷ Mahmut Akkor, "II. Dünya Savaşı'nın Sonu ve Truman Doktrini'nin Ortaya Çıkışı", Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2 (2017), s.5-6.

⁸ Tuncer, a.g.e., s.175.

⁹ Akkor, a.g.m., s.11.

Avrupa'nın güvenliği açısından Orta Doğu yavaş yavaş Sovyetlerin etkinlik alanına girecekti.¹⁰ Bu bağlamda ABD, Truman Doktrini devreye sokarak Türkiye'ye sağladığı yardımlar ile Avrupa'nın güvenliğini sağlamaya yönelik bir adım atmış oluyordu. Marshall yardımları ile Türkiye, Avrupa'nın bozulan sanayisini yeniden ihya edene kadar Avrupa'nın ambarı haline getirilecektir.

Marshall Planı, savaşta ekonomileri yerle bir olan Avrupa'da yaşanan krizden büyük oranda etkilenen kitleler arasında Komünizmin yeşermemesi ve Avrupa'nın bozulan ekonomik yapısının yeniden ihya edilmesine yönelik bir yardım planıydı, savaşın neden olduğu yıkım Avrupa'yı bir kaosa sürüklemiş, komünizm düşünce bu ortamda güçlenmeye ve yükselmeye başlamıştı, ABD bu duruma engel olmak için Marshall planı ile Avrupa devletlerini bir araya getirmeye ve bunları finanse ederek komünizme hayat sahası bırakmamaya çalışmıştır.¹¹

Plan, ABD Dışişleri Bakanı General Marshall'ın 7 Haziran 1947 tarihinde yaptığı bir konuşmada ortaya çıkmıştır, planın amacının, Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını planlamaktır. Bu bağlamda 1947'de Paris'te bir araya gelen 16 Avrupa ülkesi İktisadi İş Birliği Konferansı düzenledi, AET'nin temellerinin atıldığı konferansa Türkiye'de katılmış ve ekonomik kalkınması için 615 milyon dolara dış yardıma ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin yardım talebi ABD tarafından uygun görülmemiştir.¹²Türkiye, plana dahil edilmeyince doğrudan ABD yönetimine başvurarak Türkiye'nin plana dahil edilmesini istedi, bu başvuruda ekonomik istikrarla askeri ve siyasal gelişmenin durumuna vurgu yapıldı, ABD Ankara Büyükelçisi de gönderdiği raporda Türkiye'nin plana dahil edilmesine değinerek, ABD'nin tutumunun değişmesinde önemli bir rol oynadı. Marshall Planı, yürürlüğü girmeden Türkiye de plana dahil edildi.¹³

Türkiye'ye yapılan yardım Avrupa'nın aksine ekonominin değil yoğun olarak Türkiye'nin savunmasına yönelik oldu. Türkiye'nin yardımdan faydalanacağı alanlar tarım, ulaştırma ve madencilik olarak belirlenmişti ve Türkiye eğer yardımdan faydalanmak isterse bu şartların kabulü öne sürüldü. Bu kapsamda Türkiye'nin Avrupa'nın tarım ambarı haline geldiği veya geleceği Asım Us tarafında Yeni Gazete'nin 19 Ocak 1948 tarihli sayısında dile getirilmişti.¹⁴ Bu şartlar, Türkiye tarafından kabul edildi, Türkiye ABD'nin Ekonomik İş Birliği Kanunundan yararlanmak için 4 Temmuz 1948 tarihinden Amerika ile Ekonomik İş Birliği Anlaşmasını imzaladı ve 1952 yılına kadar 350 milyon doları bulan yardım aldı.¹⁵

Türkiye, kabul ettiği şartlar ile ilk etapta sanayi atılımları gerçekleştiren Avrupa'nın tarımsal ihtiyaçlarını karşılayacaktır, yapılacak yeni yol ve limanlar ile bunların nakliyesini kolaylaştıracak ve madencilik ile Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hammaddeleri karşılamış olacaktır. Bunlar kısa süreli ekonomik bir istikrar sağlasa da ilerleyen tarihlerde Avrupa, artık tarımsal ihtiyaca gereksinim duymayacak hale gelecektir, Türkiye bunu 1950'li yılların ortasında itibaren hissedecektir. Türkiye, Sovyet tehlikesi altında olduğuna sığınarak her fırsatta Batı ile bütünleşmesini sağlamaya devam edecektir. Bu tek yönlü dış politikanın doğan bağımlılık kısa bir

¹⁰ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21 (2009), s.386.

¹¹ Ertem, a.g.m., s.390.

¹² Mehmet Gönübol, Olaylarla Türk Dış Politikası, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.221.

¹³ Ertem, a.g.m., s.391-392.

¹⁴ Bilgehan Bülbül, Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2006, s.76-77.

¹⁵ Tuncer, a.g.e., s.183.

sürede Batı ile yakınlaşmayı bir devlet politikası haline getirecektir. Bu devlet politikası haline gelen Batı ile yakınlaşma Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasında da kendini gösterecektir. Batı'ya yakın olma politikasının temel argümanı uzun bir süre Sovyet tehlikesi olacaktır.

Türkiye, karşı karşıya kaldığı Sovyet tehlikesine karşı 1947 yılına karşı tek başına mücadele etmiş ve 1947 yılından itibaren Batı'dan ve özelde ABD'den destek almaya başlamıştı, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile alınan yardımlar Türkiye'yi bir nebze rahatlatmıştı ancak bu yardımların Türkiye açısından sürekli devam etmesi gerekiyordu. Yardımların sürekliliği NATO ile mümkün olacaktı. Türkiye, NATO'ya üye olarak yardımlarını sağlayabilir ve Sovyetlere karşı bir blok halinde mukavemet gösterebilirdi.¹⁶ ABD öncülüğünde 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşması ile kurulan NATO ile Batı bloğu, olası Sovyet saldırısına karşı ortak bir savunma ittifakı oluşturuldu.¹⁷ Sovyet tehlikesi altında olan Türkiye, kendine bu ittifakta yer bulmuş ve ittifaka dahil olmanın yollarını aramaya başlamıştı, Türkiye, üyelik için ilk başvurusu 1950 Mayıs ayında yapmış ancak sadece İtalya'dan destek alabilmişti, 14 Mayıs 1950'de Türkiye'de yapılan seçimle iktidar değişmiş ancak politika devam etmişti, Türkiye NATO'ya girmeliydi.

Türkiye, kendini göstermek ve ispatlamak için aynı tarihlerde çıkan Kore Savaşına ABD'nin hemen ardından 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 kişilik bir ordu gönderme kararı aldı ve NATO'ya yeniden başvurdu. Türk askerlerinin Kore'de gösterdiği başarı, ABD halkında bir sempati uyandırmış, ABD'de rüzgâr Türkiye lehine esmeye başlamıştır, Türkiye, NATO'nun Sovyet saldırısına karşı ilk vuruş üstünlüğü sağlaması ve Orta Doğu petrollerine yakın olması ABD açısından Türkiye'ye kısaca Türkiye'nin coğrafi konumu bu bağlamda değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde NATO üyesi olmuştur. Zorunlu yakınlaşma ile başlayan ilişkiler bu tarihten sonra devlet politikası haline gelmiş ve kısa sürede bunun bir bağımlılık olduğu anlaşılmıştır.¹⁸

Türkiye, NATO'ya üye olduktan sonra doğrudan Sovyetlerin menziline yer aldı. NATO bağlamında ABD, Türkiye'nin stratejik bölgelerinde hava, deniz ve kara üslerine sahip olmaya başladı, 1954 tarihinde Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma ile Türkiye'de ABD askeri varlığı artmaya başladı¹⁹, bu varlık gayrimeşru olarak da filizlenecek, muhtıra ve darbelerde kendini gösterecektir. 1952 tarihinden sonraki Türk dış politikada ABD güdümünde gelişme gösterecek ve ABD'nin sağladığı ekonomik yardımlar kesildiğinde Türkiye her anlamda bir buhran süreci yaşayacak, bu bağımlılığın etkilerini müttefikleri tarafında yalnız bırakıldığında idrak edecektir. Türkiye, ekonomik yardımların sürekli hale gelmesi ve Türkiye'nin güvenliğinin Batı ile ortaklaşa sağlanması için girdiği NATO'nun bunu sağlamadığını ilk olarak Küba Krizinde görece ve 1964 Kıbrıs müdahalesinde hissedecektir.

¹⁶ Ayşe Erkmen, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Üyeliğin TBMM'de Kabulü", Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 17 (2020), s.1024.

¹⁷ Gönülbol, a.g.e., s.224.

¹⁸ Bülent Akkaya, "Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 28 (2012), s.12-14.

¹⁹ Akkaya, a.g.m., s.15.

3. Sorgulama Dönemi

Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde Türk Amerikan ilişkilerinde bazı pürüzler yaşanmaya başladı. Türkiye, yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle ABD’den yeni krediler istiyordu, Türkiye istediği kredileri öncelikli gördüğü alanlara yatırım için kullanacaktı ancak ABD, vereceği kredileri şarta bağlamış ve yatırım yapılacak alanları kendisi belirlemiştir. Türkiye, bu dönemde ABD ve SSCB arasında yaşanan yumuşamadan da faydalanmak istiyor, ABD’den alamadığı kredileri Sovyetlerden temin edebileceğini düşünüyordu. Başbakan Menderes’in planlana Moskova ziyareti ABD tarafından sakıncalı görünmüş, bunun Batılı ülkeler için olumsuz bir örnek oluşturacağı kanısındaydı.²⁰ 27 Mayıs Darbesi sürecinde Türkiye ile ABD arasında ciddi bir sorun yaşanmadı, ABD’nin endişesi Türkiye’de gerçekleşecek bir ihtilal ile Türkiye’nin Hür Dünya ekseninden çıkma ihtimaliydi. ABD’nin bu endişeleri 27 Mayıs sabahı açıklanan darbe bildirisinden giderilmiş görülmektedir. Yayımlanan bildiride Türkiye’nin NATO ve CENTO’ya bağlı olacağı ve bunların getirmiş olduğu yükümlülükleri üstlenmeye devam edeceği bildirildi.²¹

Hüner Tuncer’in belirttiğine göre MBK Dışişleri Bakanı Sarper, 1 Haziran 1960 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye’nin, Demokrat Parti hükümetinin meclisin onayını almadan yürürlüğe koyduğu anlaşmalara da sadık kalınacağı bildirilmiştir.²² ABD yönetimi darbeyi, Büyükelçi Warren’dan aynı gün çekilen bir telgrafla öğrendi, Warren, gönderdiği telgrafta darbenin iç nedenlere dayandığını, ABD karışıklığının olmadığı ve TSK’nın ABD’ye olan dostluğuna dair teminat verdiğini bildirmişti.²³ Darbe sürecinde de ABD ile politikada ciddi bir değişim ve ilişkileri sorgulamak anlamında bir durum oluşmadı.

ABD ile olan ilişkilerin ve müttefikliğin sorgulanmaya başladığı ilk önemli durak Küba Krizi oldu. Küba Krizi, Türkiye ile ABD arasında ilişkilerde bir kırılma noktası oluşturdu, ABD, Türkiye adına karar vermişti ve bundan Türkiye haberdar edilmemişti.²⁴ Türkiye, ABD’nin kendi adına aldığı kararların kendi ulusal güvenliğini tehlikeye attığının farkına vardı ve tek taraflı bir dış politikanın sonuçlarını çok yakından bir kere daha tecrübe etmiş oldu, bununla beraber ABD’nin güvenilir müttefikliğine olan inanç yitirmeye başladı.²⁵ ABD, Türkiye’nin kendi güvenliği için büyük önem atfettiği füzeleri pazarlık konusu yaparak Türkiye’nin güvenliğini tehlikeye atmış oldu, bu durum Türkiye tarafında bir kırılganlık yarattığı gibi Türkiye’yi dış politikasını sorgulatmaya itti.²⁶ Türkiye, izlediği ABD yanlısı dış politikasının zararlarını Küba Krizi ile konuşmaya başladı ve 1964 Johnson mektubu ile daha iyi kavramış oldu. Jüpiter füzelerinin geri çekilmesi Türk-Amerikan ilişkilerini limonileştirirken Türk-Sovyet ilişkilerinin önündeki bir engeli kaldırmış oldu ve ilişkileri olumlu yönde etkiledi.

²⁰ M. Faruk Çakır, “Amerikan Bakış Açısından Türkiye’de 1957-60 Dönemi Siyasal Gelişmeleri ve Türk-Amerikan İlişkileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi” Sayı: 1 (2004), s.67.

²¹ Oran, a.g.e., s.681.

²² Hüner Tuncer, 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.66.

²³ Fahir Armaoğlu, “Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı” Belleten, Sayı:227 (1996), s.216.

²⁴ Bahar İzmir, “İki Müttefik Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füze Krizi”, Humanitas, Sayı:5 (2017), s.188.

²⁵ Oran, a.g.e. s.684.

²⁶ İbrahim Bozkurt, “Soğuk Savaş Döneminde Amerika Birleşik Devletleri Türkiye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Küba Bunalımı”, The Journal of Academic Social Science, Sayı:57 (2017), s.237.

1964 yılında Kıbrıs'ta Rumların, Türklere ve Türk yerleşim yerlerine karşı başlattıkları saldırılar karşısında Türkiye, diplomatik yollardan bir çözüm bulamadığı soruna, askeri müdahalede bulunarak bir son vermek istedi. Bu noktada çıkan ABD engeli, İsmet İnönü'yü Yeni bir dünya düzeni kurulur ve Türkiye yerini alır demeye kadar götürecektir.²⁷ Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini durduran Johnson mektubu, Türkiye'nin Amerikan silahlarını kullanarak Kıbrıs'a müdahale edilemeyeceğini dile getirmişti, bu Türkiye tarafından beklenmeyen bir durumdu, Türkiye bir defa daha tek taraflı dış politikanın zararını görmüştü, Johnson, mektubunda SSCB'ye karşı Türkiye'yi yalnız bırakabileceklerini dile getirerek, Türkiye'nin NATO'ya duyduğu güveni sarsmış oldu. Türkiye, bu tek yönlü dış politikasını ve ortak değer olarak gördüğü batılılığa ideolojik yaklaştığı için böyle bir mektupla karşı karşıya kalacağına ihtimal vermemişti.²⁸

Bu mektuptan sonra Türkiye, Hür Dünya'nın dışına da bakmaya başladı ve kendi milli çıkarlarının NATO ve ABD'nin çıkarları ile aynı olmadığını anlamaya başladı. Hür Dünya'nın dışına bakmaya başlayan Türkiye'nin ABD ile arası bozulurken SSCB ile ilişkilerde gelişme yaşandı.²⁹ Mektubu gören George Ball ABD'nin "atom bombasının diplomatik bir eşitini imal etkilerini" dile getirmişti.³⁰ Bu yorum, mektubun Türkiye'de yarattığı hayal kırıklığının kısa özetini barındırıyor gibidir, Türkiye, sonuç olarak, ABD ile ilişkilerinin ABD'nin istekleri çerçevesinde geliştiğini anlamıştı. Türkiye, Johnson'ın mektubu ile yalnız olduğunu anlamıştı ancak bunu tamamen kabullenmiş değildi, İnönü bunu "Dünya yeniden kurulur Türkiye yerini alır" şeklinde ifade etmişti, bu sadece bir sitem değildi Türk dış politikasının da değişeceğinin bir işaretiydi.³¹ İlk olarak Türkiye Çok Taraflı Güç'e katılmaktan vazgeçti, 1967 Arap-İsrail savaşında tarafsız kalıp ABD'nin İsrail'e yardım için Türk üslerini kullanmasına onay vermedi.³² Sonuç olarak Johnson'ın mektubu NATO'ya rağmen Türkiye'nin güvenliğinin tehlikede olduğunu belirtmiştir. Türkiye, Hür Dünya'nın dışında kalan devletlere iyi ilişkiler kurma çabasına girer, ABD'ye olan koşulsuz şartsız desteğini sorgular hale geldi. MBK üyesi Suphi Karaman'ın "Kıbrıs konusunda Johnson bir saflık gösterince herkes uyandı." İfadesiyle mektuptan sonra Türkiye'nin uyanmıştır.³³

Johnson mektubu, Türk halkını ABD ile yapılan anlaşmaları sorgulama dönemine sürükledi, yapılan anlaşmalarla ABD'ye Türkiye'de üsler ve ABD askeri-sivil personeline ciddi ayrıcalıklar tanınmıştır. Johnson mektubundan sonra Türkiye'de ABD ile yapılan anlaşmalar yavaş yavaş gündem haline gelmeye başladı. 1964 itibarıyla halkta artan ABD karşıtlığının da bunda hatırı sayılır derece bir etkisi bulunuyordu. 1967 itibarıyla Türkiye ve ABD arasında yapılan 54 ikili anlaşma vardı, bunların bir kısmı iki taraf arasında varılan uzlaşmalardan

²⁷ Ahmet İlyas, "Johnson Mektubu ve Türk Dış Politikasında Eksen Kayması", 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı:10 (2015), s.168.

²⁸ Giray Saynur Derman, Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı:33 (2016), s.463.

²⁹ Derman, Kurban, a.g.m., s.463.

³⁰ Fahir Armaoğlu, Türk Siyasi Tarihi, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.291.

³¹ İlyas, a.g.m., s.168.

³² Halil Akman, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanından Johnson Mektubuna Kıbrıs Sorunu", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı:22 (2012), s.92.

³³ Metin İlhan, "Kıbrıs Sorunun Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması", Türkiyat Mecmuası, Sayı: 2(2015), s.265.

oluşuyordu, Demirel hükümeti, halkın da etkisi ile bu anlaşmaları yeniden gözden geçirme kararı aldı.³⁴

Demirel, yalnızca ABD çıkarlarını gözetken, Türkiye'nin güvenliğini ve iktisadi yapısını tıkayan anlaşmaların düzeltilmesi için 7 Nisan 1966'da ABD yönetimine bir nota verdi.³⁴

Temmuz 1969'da yapılan Türk-Amerikan Savunma ve İşbirliği Anlaşması ile Türkiye, kendi topraklarında bulunan NATO üs ve tesislerinde tam yetki elde etti, bu üs ve tesislerin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olduğu ve ABD'nin bunları NATO kapsamı dışında kullanmayacağı açıkça ortaya kondu. Küba Krizine atfen anlaşmaya, üs ve tesislerde bulunan teçhizat, vs. malzemenin uzlaşma sağlanmadan Türkiye'den çıkarılmaması maddesi kondu. Sonuç olarak 1969 anlaşması uzun ömürlü olmayacaktır, Kıbrıs Harekâtı sonrası yaşanan ABD ambargosuna karşılık Türkiye, 25 Temmuz 1975'te anlaşmayı tek taraflı olarak feshedecektir.³⁵ 1970 sonrası Türk-Amerikan ilişkileri artık farklı bir boyut kazanacaktır, ABD'nin zoraki bir müttefik olduğu anlaşılacaktır.

4. Zoraki Müttefik

1969 tarihinden itibaren Türk-Amerikan ilişkileri Haşhaş sorunu ile yeni bir devreye girecek, ABD istediğini elde edemeyince Türkiye'de askeri müdahale ile hükümetin değişmesini sağlayarak istediğini elde edecek ancak Türkiye'de rüzgâr ABD lehine esmeyecektir. İkili ilişkilerde Haşhaş konusunu bir argüman olarak kullanan ilk kişi Johnson oldu. Bu süreçte ABD'de uyuşturucu madde kullanımı artış göstermiş ve kullanılan maddenin büyük oranda Türkiye'den geldiği üzerine ABD'de görüş oluşmuştur. İkili ilişkilerde Haşhaş meselesinin bir numaralı konu olması ise 1968'de başa geçen Nixon ile gerçekleşti. Nixon, ülkesindeki uyuşturucu kullanımını çözeceğine dair seçim vaadinde bulunmuştu. Nixon, başa geçtikten sonra ülkesindeki uyuşturucu madde kullanımının sorumlusu olarak Türkiye'yi hedef göstermiş 1969'dan itibaren ise Türkiye'ye haşhaş ekimini tamamen sonlandırması hakkında ciddi bir baskı uygulamaya başlamıştı.³⁶

Nixon, Başbakan Demirel'e bir mektup göndererek, ABD'nin Türkiye'yi SSCB'den koruduğunu ve yardım ettiğini, yardım sırasının şimdi Türkiye'de olduğunu dile getirmiş, bunun ardından aynı yıl Senatör Moynihan Türkiye'ye gelerek ABD'nin Türkiye'de üretilen tüm afyonu satın almak istediğini belirtmiş ancak olumlu bir sonuç elde edememişti, ABD, bir yandan haşhaş ekiminin yasaklanmasını isterken bir yandan da üretilen afyonu satın almaya çalışmış, bu istekler karşısında Türkiye, haşhaş ekilen bölgelerin sayısını düşürmekle bir cevap vermiştir. İkili ilişkileri hassaslaştıran haşhaş sorunu Mohnihan'ın ikili ilişkilerin geleceğinin haşhaş ekiminin yasaklanmasına bağlı olduğunu söylemesi üzerine iyice çıkmaza sokmuştur. ABD, Türkiye'ye ambargo uygulanmasını tartışır duruma gelmiştir.³⁷

Oy kaygısı olan Türk siyasiler, ABD'nin isteği karşısında durmuştu. ABD, isteğine Erim hükümeti ile ulaşacaktı. Amerikalılar, Türkiye'de hükümetin düşmesi durumunda Türkiye'deki

³⁴ Tuncer, a.g.e., s.81-82.

³⁵ Tuncer, a.g.e., s.84-87.

³⁶ Ümran Gürses, "Haşhaş Ekimi Krizi" TÜBİTAK/SOGAB 1001 Projesi, Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi, Aralık 2015. Erişim tarihi ve adresi: 12.06.2021. <https://tdpkrizleri.org/index.php/1972-1973-hashas-krizi>

³⁷ Gürses, a.g.m.

ABD çıkarlarının korunmasına yönelik bir eylem planı hazırlamışlardı, 1970 tarihli plan, 12 Mart müdahalesinde ABD'nin rolüne dair önemli bir veri oluşturmaktadır. 12 Mart'tan sonra Türkiye'de esmekte olan ABD karşıtı rüzgârın dinmesine neden olduğu göz önünde bulundurulduğunda 12 Mart Muhtırasında ABD'nin etkisi olduğu kanısı güçlenmektedir. İhsan Sabri Çağlayangil'in daha sonra kaleme aldığı anılarında 12 Mart'ın arkasında "CIA ve haşhaş sorunu vardır" demesi bu kanıyı güçlendirmektedir.³⁸ ABD, Türkiye'deki varlığını her anlamda hissettirerek Türkiye'de haşhaş ekimini 26 Haziran 1971'de Nihat Erim hükümetine yasaklattırmayı başarmış, 12 Mart Muhtırasında sonra ikili ilişkileri sekteye uğratan sorunları ortadan kaldırmıştır.³⁹

Türkiye'de ABD'nin sivil ve askeri personel varlığın arttıran, 1954 tarihli Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma, Türkiye'deki ABD varlığının hükümet düşürmeye varacak şekilde arttırdığını 12 Mart örneği ile ispatlamıştı, burada perde arkasında duran ABD varlığı kendini 12 Eylül'de daha net bir şekilde gösterecektir. Türkiye'de ABD çıkarları 1971 tarihine kadar giderek artış ve önem kazanmış, bu çıkarların korunması da paralel bir şekilde gelişme göstermişti, Türkiye bu bağlamda NATO'nun öteki yüzünü görmüş, NATO bağlamında varılan askeri iş birliği ile Türk ordusunda ABD'nin Türkiye'deki çıkarlarını koruyacak bir sınıf oluşturulmuştur. ABD, bu sınıfı, ikili ilişkilerde bir koz olarak her fırsatta kullanmış ve kullanacaktır. 12 Eylül de bunun bir örneği olacaktır.

Haşhaş yasağı ABD'nin bir dayatması sonucu uygulanmış ancak yasağın ömrü uzun olmamıştır, 1973 seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP Koalisyon hükümeti yasağı kaldıracaktır. Koalisyon hükümeti, 1 Temmuz 1974'te Bakanlar Kurulu Kararı ile haşhaş ekimini 7 ilde serbest bıraktı.⁴⁰ Yasak kaldırılmadan önce ABD Kongresi Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması yönünde karar aldı ancak bazı senatörlerin çabalarıyla yardımların durdurulması değil ertelenmesine karar verildi.⁴¹ ABD, haşhaş yasağını kaldıran Türkiye'ye bir ders vermeye niyetliydi⁴² ancak bunu sadece haşhaşa bağlaması Türkiye'de ABD karşıtlığını daha da körükleyebilirdi buna Kıbrıs kılıfı uydurulacaktı. Sonuç olarak Türkiye, 2. Kıbrıs Çıkarısından sonra ABD, 17 Aralık 1974 tarihinde 5 Şubat 1975'te uygulanacak şekilde Türkiye'ye ambargo uygulama kararı aldı.⁴³ Ambargo kararını daha sonra verdiği demeçte ele alan Ecevit şöyle diyecekti: "Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine çıktığını zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış Harekâtı'mızdan yirmi gün kadar önce ABD Senatosu'ndan bu karar

³⁸ Macide Başlamışlı, "Amerikan Belgelerine Göre 12 Mart Muhtırası'na Giden Yolda Haşhaş Sorunu", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Sayı:14 (2018), s.357-358.

³⁹ Başlamışlı, a.g.m., s.358.

⁴⁰ Mustafa Salep, "Türkiye-Amerika İlişkilerinde Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Meselesi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:47 (2017), s.363.

⁴¹ Macide Başlamışlı, "ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Ambargo Kararına İlişkin Haşhaş Sorunu Yerine 1974 Kıbrıs Krizini Ön Plana Çıkarma Girişimi", Asia Minor Studies, Sayı: 1 (2020), s.701.

⁴² Başlamışlı, a.g.m., s.702.

⁴³ Ali Rıza İzgi, Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye'ye Uygulanan Silah Ambargosu Ve Sonuçları, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2007. s.39-42.

çıkmiştir. Ancak buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl nedeni haşhaştır.”⁴⁴

Ambargonun uygulanması ile beraber, Türkiye’de siyasi ve ekonomik bir kriz dönemine girildi. Türkiye’de ABD karşıtlığı giderek daha güçlenmeye başladı, yapılan görüşmelerden de bir sonuç alınamayınca Türkiye önce yapılan ikili anlaşmaların bir öneminin kalmadığı dile getirdi, ardından 13 Şubat 1973 tarihinde Kıbrıs Federe Devleti’nin kurulduğu ilan edildi ve NATO kış tatbikatına katılmayacağını ilan etti 25 Temmuz’a gelindiğinde Türkiye, Başbakan Demirel’in talimatı ile 1969 Türk-Amerikan Savunma ve İşbirliği Anlaşması’nı tek taraflı olarak askıya aldığını ilan etti, bunun hemen ardında Türkiye’deki üslerden ABD bayrağı indirildi ve Türkiye’deki tüm ABD üsleri TSK’nın denetimine girdi.⁴⁵ Daha sonra karşılıklı olarak ambargo uygulaması son bulacak, üslerde durum değişecek görünürde ilişkiler düzelecektir ancak su altından 12 Eylül’ün temelleri atılacaktır.

ABD, raporlarına yansıdığı kadarıyla Türkiye’de bir darbe beklentisi artık gerçektir. Ankara’dan ABD yönetimine gönderilen 5 Mart 1977 tarihli raporda iktisadi ve sivil istikrarın bozulduğu ve askerinin yönetime müdahale edebileceği dile getirilmiştir. Darbe olasılığı 1978 Aralık ayında ABD istihbaratına da yansiyacak ve raporlarda 1971 müdahalesi gibi ordunun yönetime yeniden el koyabileceği belirtilmişti. Beyaz Saraya sunulan raporlardan en önemlisi ise Türkiye’deki kaos ortamının ABD çıkarlarına uygun olduğunu belirten Dennis Cox raporudur. ABD, ciddi anlamda Türkiye’de askerinin yönetime müdahalesini ele almış ve buna yönelik planlar hazırlamaya girişmiştir. ABD basını Carter yönetiminin Türkiye gibi coğrafi konumu itibarıyla stratejik önemi olan ülkelerde varlığını arttıracaklarını dile getirmiş. Darbenin halk tarafından da benimsenmesi için ortamın uygunlaşmasını yani Türkiye’de daha fazla kan akmasını bekler duruma geçmişlerdi.⁴⁶

Uygun ortam ise Kenan Evren’in “bıçak kemiğe dayanmadan yapılacak bir müdahalenin faydadan çok zarar getireceğine”⁴⁷ şeklindeki açıklamasıydı hem ABD hem de darbeyi gerçekleştiren kadro uygun ortamın oluşmasını bekledi. İstenilen ortam artık oluşmuş TSK 12 Eylül sabahı yönetime el koymuş Türkiye artık beş kişiden oluşan MBK tarafından yönetiliyordu. Darbenin hemen ardından ABD’nin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü darbeyi meşrulaştıran açıklama yaparak ABD’nin Türkiye’ye olan ekonomik yardımlarının devam edeceğini dile getirmişti. ABD’nin darbeyi gerçekleştiren MBK’ya olan desteği sadece sözde kalmamış sahada da kendini göstermişti, 15 Eylül 1980 tarihinde yani darbeden sadece üç gün sonra Türkiye’de bir NATO toplantısı ve tatbikatı gerçekleşmişti, bu aynı zamanda Türkiye’nin NATO ile ilişkilere de sadık kalacağına yönelik bir açıklama mahiyetindeydi.⁴⁸

12 Eylül’ün neden ABD tarafından desteklendiği konusu biraz geniş çaplı bakıldığında daha anlaşılır olacaktır, Afganistan, SSSCB tarafın işgal edilmiş, İran’da Şah devrilerek yerine molla rejimi kurulmuştu, bu ortamda Türkiye’nin değeri coğrafi konumu nedeniyle daha da artmıştı ancak bu dönemde Türkiye’de ABD’nin her isteğini yerine getirecek siyasi bir iktidar

⁴⁴ Başlamışlı, a.g.m., s.702.

⁴⁵ İzgi, a.g.t., s.44-45.

⁴⁶ Murat Özata, “ABD ve 12 Eylül Darbesi: Bir Demokrasinin Darbeye Bakışı”, Asia Minor Studies, Sayı: 9 (2017), s.50-53.

⁴⁷ Tanel Demirel, “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı: 2 (2001), s.45.

⁴⁸ Özata, a.g.m., s.53-55.

bulunmadığı gibi halk arasında da ciddi bir ABD karşıtlığı mevcuttu. Bu bağlamda Türkiye’de sistemin yeniden ABD çıkarlarını koruyacak şekilde yenilenmesi gerekiyordu. Bu bağlamda 12 Eylül’ün arka planı hakkındaki Tansel Demirel’in şu ifadesi: ordu başkaları tarafından planlanan bir süreçte kendisine biçilen misyonu farkında olarak veya olmayarak yerine getiren bir araç konumundadır” 12 Eylül’ü anlamak için önemli ipuçları taşımaktadır.⁴⁹

ABD ambargosu, Türkiye’de yeni bir süreci başlatmış oldu, ekonomisi büyük oranda kredilerle ayakta duran Türkiye ekonomik ve siyasi bir krizin içine girmiş oldu, SSCB ile ilişkilerde yakınlaşma gerçekleşti ve Türkiye’de ABD karşıtlığı hiç olmadığı kadar artmaya başladı. Tüm bunlar Türkiye’de 12 Eylül’ün temellerinin atılmasına zemin oluşturdu. 12 Eylül’e giden süreçte Türkiye, yoğun oranda terör faaliyetlerine, ekonomik ve siyasal krizlere sahne oldu ve ordunun müdahalesine zemin hazırlandı. TSK’nın terör faaliyetlerini istenildiği derece önleyememesi Türkiye’yi kan gölüne çevirmiş, darbenin yapılması için ortam hazırlanmış, akan kan Demirel’in tabiriyle 13 Eylül’de durmuştu.⁵⁰

5. Yeni Bir Başlangıç

12 Eylül’den sonra ABD’nin Türkiye’deki çıkarlarını yeterince koruyamayan siyasetçiler, siyasi hayattan uzaklaştırılmış ve meydana yeni isimler katılmıştı. Darbenin hemen sonrasında Türk- Amerikan ilişkileri hızlı bir iyileşme sürecine girdi. İlk olarak Bülend Ulusu hükümeti, 18 Kasım 1980’de Savunma ve Ekonomik İş birliği Anlaşmasını onayladı.⁵¹ Ardından aynı yıl NATO’da Yunanistan’a uygulanan veto kaldırıldı. 1982’de Türkiye, Wohlstetter Doktrini ile ılımlı İslam kuşağına dahil edildi, özünde SSCB’yi kuşatmaya dayalı öğreti ile Türkiye’de yeni hava limanları inşa edilmeye başlandı var olanlar ise yenilenmeye çalışıldı. Yeni hava limanları ve var olanların modernize edilmesi Çevik Kuvvet ile bağlantılıydı. Wohlstetter Doktrini aynı zamanda Türkiye’de dini grupları da ilgilendiriyordu, bu bağlamda FETÖ gibi gruplar ABD tarafından desteklendi ve devletin önemli kurumlarına sızmalarına olanaklar tanındı, 12 Eylül’den sonra din derslerinin zorunlu kılınması da bu doktrinin yansımalarından sadece biriydi. Türkiye, ılımlı İslam kuşağının mahiyetini 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünde anlayacaktır⁵²

1980-1983 arasında ikili ilişkilerde en önemli konu ABD’nin Türkiye’yi Çevik Kuvvet’e dahil etmek istemesi oldu Demirel buna sıcak bakmamıştı, Çevik Kuvvet, SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesinden sonra 200 bin kişilik hızlı intikal kuvvetleri oluşturması ile gündeme gelmişti, bu ordunun ve teçhizatını bir kısmının Türkiye’de bulunacak olmasından dolayı darbeden önce Demirel buna olumsuz bakmıştı. Darbeden sonra Evren yönetimi de konuya çekimser yaklaşmış ancak 29 Kasım 1982’de varılan bir mutabakat ile Türkiye şartlı olarak Çevik Kuvvet’e yeşil ışık yaktı.⁵³

⁴⁹ Gamze Budak, Osmanlı’dan 12 Eylül’e Ordu- Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül 1980 Darbesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2017, s. 113.

⁵⁰ Demirel, a.g.m., s.43-46.

⁵¹ Hüner Tuncer, Özal’ın Dış Politikası, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.104.

⁵² Ali Burak Darıcılı, “Türk Dış Politikası ve ABD İle İlişkiler”, Türk Dış Politikası, ed. Hasan Acar, Nobel Yayınları, Ankara, 2020, s.294-295.

⁵³ Tuncer, a.g.e., s.104-105.

Özal döneminde Türk-Amerikan ilişkileri bir döneme kadar olumlu bir seyir izledi. Özal'ın hariciye politikasında en büyük destekçisi ABD olmuştu. Özal ile ABD ilişkisi, Başbakanlığından önce başlamıştır, ekonomi eğitimini ABD'de alan Özal, 24 Ocak Kararlarının da önemli mimarlarından biriydi. Özal, ABD çıkarları için biçilmiş bir kaftandı, bunun tam tersi ABD de Özal için güçlü bir Türkiye oluşturmak için en büyük destek demektir. Özal, ABD'nin desteği ile Türkiye'yi bölgesinde süper güç haline getirmeye çalışmış ve bu yönüyle istediği desteği de almıştır. Çevik Kuvvet bağlamında 28 Kasım 1982'de imzalanan Mutabakat Muhtırasıyla ilgili düzenlemeleri kapsayan uygulama anlaşması da yine Özal tarafından kabul edilmiş bu bağlamda Muş ve Batman'da askeri havalimanları inşa edilmiştir.⁵⁴

Özal, ABD ile müttefikliği, dış politikada bir mihenk taşı olarak görmüştü. Özal, ABD'nin Türkiye'de ne denli bir etkiye sahip olduğunu farkında olarak bildiğini okumaktan geri durmayan bu müttefik ile kayıtsız şartsız iyi geçinmeyi hedef edinmiş, bu politika ile ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve siyasi bir zarar vermesini engelleme niyetindeydi. Kaba tabirle Özal, ABD'yi Rumlara ve Ermenilere kaptırmama gayretindeydi. 1980'lerde ABD'de sözde Ermeni soykırımı faaliyetlerinde artış yaşanmış, Akdeniz'de Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs'tan kaynaklanan bir gerginlik dönemi yaşanmıştır. Bu noktada Özal, ABD'yi hoş tutmaya çalışarak bu iki önemli konuda Rumların ve Ermenilerin ABD'yi tamamen yanlarına almayı engellemeye çalışmıştı.⁵⁵

Özal'ın Türkiye- ABD ilişkilerindeki hedefi, ilişkileri tek bir boyuttan arındırmak ve geniş bir ilişkiler ağı oluşturmaktır, Özal, bu politika ile Türkiye'yi sadece stratejik öneme sahip bir müttefik olmaktan çıkarıp ikili ilişkilerde yeni zeminler hazırlama düşüncesindeydi. Bu noktada Özal, ABD ile ekonomik ilişkileri güçlendirme çabasına girdi, bu minvalde Türk- Amerikan İş Adamları Konseyi kurulmuş, ABD bankaları ve buna paralel olarak ABD sermayesi Türkiye'ye giriş yapmıştı.⁵⁶ Özal, ABD ile olan ekonomik ilişkilerin ilk izlenimini aslında 24 Ocak kararları ile ortaya koymuştu, ona göre Türkiye “daha az yardım almalı daha çok ticaret” politikası ile Türkiye ekonomisi yardımlarla ayakta duran bir ekonomi olmaktan kurtarılabilirdi ancak ABD, Özal gibi düşünmüyordu, Türkiye onlar için ticari bir ortak değil stratejik bir müttefik olarak kalmalı ve sağlanan yardımlar ile Türk ekonomisi ABD'ye bağımlı kalmaya devam etmeliydi.⁵⁷

Özal, döneminin ABD ilişkileri kapsamında bir diğer önemli nokta ise Savunma ve Ekonomik Kıbrıs Anlaşması'nın yenilenmesiydi, 1985'te süresi dolan SEİA'nın yenilenmesinden önce Türkiye, ABD'den yeni isteklerde bulunarak, ikili ilişkilerde ve ekonomik yardımlar konusunda Kıbrıs ve Ermeni sorunun engel olarak ortaya atılmamasını istedi. SEİA anlaşmasıyla Türkiye, istediklerine yine ulaşamadı, ABD Kongre'si ekonomik yardımlar konusunda Kıbrıs'ı ön plana çıkararak kesintiye gitmiş ve Ermeni sorununu gündeme almıştı.⁵⁸ Türkiye, bunlara ek olarak ABD'de lobi faaliyetlerinde bulunma konusunda da yardım talebinde bulunmuş bu talep de tam olarak karşılanmamıştı. Cevap olarak “siz kendinizin daha tanıtın biz size yardım edelim”

⁵⁴ Cihan Daban, “Turgut Özal. Dönemi Türkiye Dış Politikası”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 33 (2017), s.89-90.

⁵⁵ Sibel Kavuncu, Turgut Özal'ın Başbakanlığı Döneminde Türkiye-ABD İlişkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.96-97.

⁵⁶ Kavuncu, a.g.t., s.97.

⁵⁷ Tuncer, a.g.e., s.114-115.

⁵⁸ Tuncer, a.g.e., s.112-113.

den ileri bir gelişme yaşanmamıştır. Türkiye'nin ABD yardımlarının İsrail ve Mısır'a yapıldığı gibi garanti altına alınması talebi de karşılık bulmamıştır.⁵⁹

Özal döneminin ABD ilişkileri kapsamında değerlendirilecek bir diğer konu ise Türkiye açısından PKK, ABD açısından ise Kürt sorunudur. ABD yönetimi Türkiye'nin PKK'ya karşı başlatmış olduğu mücadeleye insan hakları ihlali bağlamında bir yaklaşım göstermiş ve 1986 yılındaki Türkiye raporunda, Türkiye'nin Türk ırkından olmayan vatandaşlarını asimilasyona uğrattığını Türkiye'nin ulusal olarak Kürt kimliğini bastırdığı gibi ifadeler barındıran rapor Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur.⁶⁰ ABD yönetimi, yıllık olarak yayınladığı raporlarda her sene Kürtlere daha geniş bir yer vermeye devam etmiş, ve Türkiye'deki Kürtlerin, Helsinki Nihai Senedi kapsamında yani insan hakları bağlamında ele alındığını ve Türkiye'nin insan haklarına saygı duyması konusunda ABD'nin Türkiye'yi cesaretlendirmeye devam ettiği ABD Kongresi ve ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında yer almıştır.⁶¹

İran-Irak savaşının başlamasından sonra özellikle savaşta İran'ın daha baskın hale gelmesiyle ABD yönetimi, bölgedeki çıkarları için Kürtlerin bölgede etkinlik kazanması için çaba harcamaya başlamıştır. Türkiye'ye Kürtler konusunda artan eleştirel yaklaşım konusunda Fahir Armaoğlu, ABD'nin bir Kürt sorunu yaratmaya çalıştığını dile getirmiştir. ABD'nin yaratmaya çalıştığı Kürt sorunundan çıkarı ise bunu Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanmaktı, çünkü bu dönemde SEİA anlaşmasından kaynaklanan sorunlar hale devam etmekte ve Türkiye bu bağlamda ABD yönetimine bir baskı uygulamaktaydı. Böyle bir ortamda, Türkiye'ye karşı uygulanacak bir koz olarak ABD, Kürt sorununu gözüne kestirmişti. Bundan hem Türkiye karşısında hem de İran-Irak-Suriye ve Türkiye olmak üzere bölgesel bir çıkar gütmekteydi.⁶²

6. Orta Doğu'da Türkiye ve ABD

1990'lı yılların başına gelindiğinde dünyadaki değişimler Türk dış politikasında büyük değişikliklere sahne yarattı. SSCB dağılmış ve artık Türkiye için tehlike kuzeyden değil güneyden gelmeye başlamıştı. Orta Doğu'daki gelişmelerin neden olduğu bölgesel güvensizlik doğrudan Türkiye'yi de etkilemeye başlamıştı.⁶³ Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından Türkiye'nin coğrafi konum itibarıyla ABD için değerinin kalmadığı veya azaldığı yönündeki düşünceler oluşmuşsa da bu durum 1. Körfez Krizinin başlamasıyla stratejik olarak Türkiye'nin hala önemli bir müttefik olduğu anlaşıldı.⁶⁴

Türkiye'nin 1. Körfez Krizinde ABD'nin yanında yer alması ve kolaylıklar tanınmasının kendi açısından önemli nedenleri vardı, Türkiye'nin bu dönemde Irak yönetimi ile yaşadığı su sorunu ve Irak'ta yerleşmeye başlayan PKK militanları bu sorunların başında gelmekteydi. Türkiye bu noktada güneyden gelen bir tehlike karşısında ABD'nin yanında yer alarak Irak'ın

⁵⁹ Kavuncu, a.g.t., s.163-164.

⁶⁰ Kavuncu, a.g.t., s.239-240.

⁶¹ Kavuncu, a.g.t., s.242.

⁶² Kavuncu, a.g.t., s.248-249.

⁶³ Y. Bahadır Keskin, İshak Turan, "I. Ve II. Körfez Savaşları Döneminde Türk Dış Politikasının Karşılaştırmalı Analizi", Sosyal Bilimlerde Güncel Akademik Çalışmalar, ed. Sevilay Özer, M. Selçuk Özkan, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s.203.

⁶⁴ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 11 (2009), s.31.

askeri gücünü dolaylı olarak etkisiz hale getirmişti.⁶⁵ Bu nedenlerden dolayı Türkiye, ABD'nin kendisinden istemiş olduğu, üslerin hava hareketlerinde kullanılması, Irak sınırına askeri sevkiyat yapılması ve Irak'a karşı oluşturulan güce Türkiye'nin askeri birlik göndermesi konularında Türkiye, belirli bir çerçevede karşılamıştı. Türkiye, öncelikle oluşturulan koalisyona destek çıkmış, operasyon için Türkiye'deki üsleri ABD'nin kullanımına onay vermiş ve BM'nin Irak'a karşı koyduğu ambargoya da katılarak ekonomik kaybı da üstlenmiştir.⁶⁶

1. Körfez Krizinin Türkiye'ye ekonomik kayıp yaşatmasının yanında bir de Türkiye'ye yoğun oranda mültecinin gelmesine de neden olmuştu. Saddam'ın saldırılarında kaçan 500 bine yakın Kürt Türkiye'ye topraklarına sığınmıştı. Türkiye, Suriye İç Savaşından kaçarak kendisine sığınan Suriyeli göçmenlerin yükünü üstelendiği gibi o gün de Iraklı Kürt mültecilerin tüm yükünü üstlenmişti anca bunu uzun süre devam ettiremezdi, göçmenler için güvenli bölge olarak ABD'nin öncülüğünde 36. Paralelin kuzeyi askeri müdahaleden arındırılmış ve askeri müdahale için yasaklı bölge ilan edilerek mültecilerin buraya yerleşmesi sağlandı ve Türkiye'nin üzerindeki yük hafiflemiş oldu. Irak'a geri dönecek mülteciler için güvenli bölge oluşturulması bağlamında BM nezdinde Çekiş Güç oluşturuldu, Türkiye'de konuşlandırılan Çekiş Güç 2003 yılına kadar varlığını sürdürmüş ve Iraklı Kürtlerin Saddam'a karşı korunmasına hizmet etmişti.⁶⁷ Çekiş Güç'ün Kürtler için otonom bir bölge kurmaya çalışması Türkiye'de hem siyasetin hem de halkın gündemini oluşturmaya başlamıştı. ABD'nin özerk bir Kürt bölgesi oluşturma çabası ve desteği Türkiye'de halkta ABD karşıtlığını körüklemeye başlaması ile ABD bu yüksek tansiyonu düşürmek için terörist başı Öcalan'ın yakalanmasına destek vererek bu ortamı kendi lehine çevirmeye çalıştı.⁶⁸

1990'lı yıllarda Türk-Amerikan ilişkileri sadece Irak bağlamında gelişmemişti. İlişkilerin İsrail ve Balkanlar boyutları da bulunmaktaydı. 1990'lı yıllarda gelişme gösteren Türkiye-İsrail ilişkilerinin ardında ABD yönetimi bulunmaktaydı. İsrail'in ABD için önemli bir ülke olması, İsrail'in Türkiye için bölgesel bir müttefik olması konusunda itici unsurdur. Türkiye, ikili ilişkilerle İsrail ile yakın olmayı, İsrail'in küresel bağlantılarından faydalanma kapsamında değerlendirmişti. 1996 yılında askeri olarak başlayan yakınlaşma 2000'li yılların başına kadar stratejik ortaklığa evrilecek bu tarihten sonra Kudüs-Filistin konusundan dolayı ilişkiler tekrardan gerginleşecektir.⁶⁹

Balkanlarda ilişkiler Sırpların Boşnaklara karşı başlattığı saldırılardan sonra başlayan Bosna savaşı ile gelişmeye başladı, Türkiye ve ABD 1993' yılında Bosna üzerindeki uçuşları denetlemiş, Sırpların uyguladığı katliamların devam etmesiyle Türkiye'nin yoğun baskısı üzerinde ABD tarafında Sırp mevzileri bombalanmıştı. Türkiye ve ABD'nin iş birliği yaptığı bir diğer konu da Kosova oldu. Sırpların Kosova'ya saldırması üzerine NATO öncülüğünde 18'i NATO üyesi ve 18'i dışardan olmak üzere Kosova Gücü oluşturuldu, aralarında Türkiye'nin bulunduğu 18 NATO ülkesi 24 Mart 1999'da Belgrad'ı bombardımana tutmuştu. Türkiye,

⁶⁵ Mehmet Öztürk, "I. Körfez Savaşı'ndan 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerinde Etkileri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı:19 (2010), s.8.

⁶⁶ Öztürk, a.g.m., s.8-9.

⁶⁷ Öztürk, a.g.m., s.9-11.

⁶⁸ Darıcı, a.g.e., s.295-296.

⁶⁹ M. Edip Çelik, "Soğuk Savaş Sonrası Türk-ABD İlişkilerinde Bölgesel İttifaklar" Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:14 (2015), s.363-364.

sadece askeri değil aynı zamanda insani bir görev de üstlenerek savaştan etkilenenler için çadır yerleşimler kurmuştur.⁷⁰

1990'lı yılların sonunda ilişkiler yeniden Irak bağlamında bir gelişme göstermeye başladı. 11 Eylül saldırısından sonra ABD, Büyük Orta Doğu Projesini ve Lewis Doktrinini hayata geçirmek, bölgeyi kendine göre dizayn etmek için Irak'a saldırmayı bir ölüm-kalım haline getirdi.⁷¹ Saldırının hemen ardından Türkiye'nin ilk tepkisi saldırıyı gerçekleştirenleri kınamak oldu, bundan sonra Türkiye, kayıtsız şartsız ABD ile dayanışma içinde olacağını ilan etti. Türkiye'nin bu tutumu, doğrudan maruz kaldığı terör saldırılarının 11 Eylül ile Batı'da da yaşanmış olmasından terörizmin bu toplumlar tarafından da algılanmış olduğu gerçeğine dayanıyordu.⁷² ABD'nin Irak'ı işgal etmesi için Türkiye olmazsa olmaz bir müttefik olmuştu, ABD'nin Irak'a müdahalesi için BM'den onay çıkmamıştı.⁷³ ABD, Irak'ı işgal etmek için 11 Eylül saldırısını NATO'nun 5 maddesine dayandırarak bunun NATO'ya karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etti ve bu ittifakla Irak'a saldırmaya karar verdi. Türkiye, bu noktada ABD için iki anlamda önemliydi, bunlardan ilk Türkiye'deki üs ve limanlardan yararlanmak, ikinci ise bu işgalde Türkiye'yi yanına alarak Irak'a müdahalenin Müslümanlara karşı bir savaş olduğu izlenimine engel olmaktı.⁷⁴

ABD yönetimi, birtakım taahhütler vererek Türkiye'ye 90 bin ABD askerini konuşlandırmak istedi. ABD'nin amacı kuzey tarafından bir cephe açmak ve savaşta hızlı bir sonuç almaktı. ABD'nin bu isteğini karşılayacak bir hükümet henüz yoktu. AKP, 2002 seçimlerinden tek başına iktidar olarak başa geçmişti ancak tam olarak mecliste ağırlığını ortaya koyamamıştı. 10 Aralık 2002'de Beyaz Saray'a konuk olan Erdoğan'dan bu savaşta Amerika'nın yanında olması istenmişti, ancak Erdoğan'ın siyasi yaşağından dolayı ne meclise girebilmiş ne de hükümetin başına geçebilmişti, bu bağlamda ABD istediği cevabı alamamıştı.⁷⁵ Sonuç olarak TBMM, Amerikan askerlerinin Türk topraklarını kullanmasına onay vermedi ve 1 Mart Tezkeresi meclisten geçmedi. Tezkerenin geçmemiş olması ABD'de hayal kırıklığı yaratsa da bölgesel olarak Türkiye'nin imajının düzelmesine katkı sağladı. Bununla beraber Türk topraklarına yabancı askerlerin yerleşmesi engellenerek uzun vadeli sonuçları da hiç başlamadan bertaraf edilmiş oldu.⁷⁶

1 Mart Tezkeresinin meclisten geçmemesinin bir cevabı olmalıydı, ABD bu cevabı ilk olarak Türkmenlere gönderilen yardımları taşıyan araçların durdurulması oldu ardından da Türk-Amerikan ilişkilerindeki en büyük krizlerden biri olan 4 Temmuz baskını oldu, baskında 11 Türk subayı tutuklanarak başlına çuval geçirildi.⁷⁷ Irak işgalinde Türkiye'den umduğu desteği alamayan ABD, bölgede terör örgütleri ile iş birliği yaparak Türkiye'yi de tehdit eder hale geldi.

⁷⁰ Çelik, a.g.m., s.366-367.

⁷¹ Keskin, Turan, a.g.e., s.208.

⁷² Ali Ayata, Murat Ercan, "Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar" Bilgi, Sayı:15 (2007), s.27.

⁷³ Keskin, Turan, a.g.e., s.209.

⁷⁴ Ayata, Ercan, a.g.m., s.28.

⁷⁵ Ayşegül Güler, Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri: Bölgesel ve Küresel Etkileşim, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012. s.71.

⁷⁶ Güler, a.g.t., s.80.

⁷⁷ Güler, a.g.t., s.89.

ABD'nin PKK ile iş birliği yapması ve desteklemesi, terör örgütünün Türkiye'ye olan saldırılarında önemli oranda artış sağladı. ABD'nin kontrol bölgesinden gelen PKK saldırıları ile şehit haberlerinin artması sonrası TBMM, hükümete 17 Ekim 2007'de Irak tezkeresini verdi. Türkiye'nin Irak'a girmesi olasılığı ABD tarafından dengelerin bozulması olarak yorumlanmış ve bu dönemde Türkiye'ye karşı yürütülen Ermeni yasa tasarısı ABD tarafından rafa kaldırıldı.⁷⁸

2003 sonrası ilişkiler 2009 yılına kadar 1 Mart Tezkeresine karşı verilen mesajların etkisi altında ve ortak çıkar kapsamında gelişti, 2009 yılında Obama'nın başa geçmesiyle ilişkiler model ortaklık kavramıyla yeniden bir iyileşme gösterdi ancak uzun süreli olmadı, ilişkilerde ilk çatlak Mısır'da gerçekleşen darbe sırasında baş gösterdi.⁷⁹ ABD'nin Suriye politikası ise iki ülkenin çıkarlarının çatışmaya başlamasının tarihi oldu. ABD, Suriye'de Türkiye'nin de savunduğu Esad'sız değişim politikasından vazgeçerek Suriye'deki etnik gruplar arasında kendine ve çıkarlarına yakın olanları açıktan desteklemeye başladı, bu grupların arasında PKK'nın bir uzantısı olan PYD bulunuyordu, ABD, bütün enerjisini IŞİD'i bitirmeye yönlendirmiş ve bu noktada Türkiye ile değil terör örgütleri ile iş birliğine gitmişti.⁸⁰

Türkiye her fırsatta ABD'nin işbirliği yaptığı grupların terör örgütü olduğunu dile getirirse de Obama yönetimi, PYD'yi sahadaki müttefiki olarak gördüğünü dile getirdi, bununla da kalmayarak IŞİD'i bitirecek yegane güç olarak da lanse etmekten geri durmadı.⁸¹ 2013 sonrasında ABD'nin YPG'ye sağladığı silah, teçhizat ve istihbarat yardımları ikili ilişkileri çıkma sürüklemeye devam etti, YPG'nin ABD destediği ile Suriye'nin kuzeyinde daha fazla etkinlik göstermesi ve bölgedeki Arap nüfusu Türkiye sınırına doğru itmeye başlamasıyla bölgedeki etkinliği pekiştirip doğrudan Türkiye'yi hedef alan saldırılarda bulunma başladı üstelik bu saldırılarda kullanılan silahlar ABD'nin yanı sıra NATO müttefikinin sağladığı silahlardı. Bu olaylar, AKP hükümetinin ve halkın ABD'ye olan güvenini tamamen yok etme derecesine getirmiş ve hükümette hayal kırıklığı yaratmıştı, Ayn-el Arap (Kobani) krizi ile Türk-Amerikan politikaları ve çıkarları artık çatışma safhasına girmişti. Bu noktada Recep Tayyip Erdoğan, ABD yönetimine seslenerek tarafını seçmesini istedi.⁸² Çıkmaza hatta çatışmaya başlayan Türk-Amerikan ilişkileri 15 Temmuz 2015 darbe girişiminden sonra farklı bir boyut kazandı. Türk-Amerikan ilişkilerinin çıkmaza girdiği dönemlere Türkiye'de asker, sivil siyasete müdahale etmişti, bu darbenin arkasında da şüphesiz ABD bulunuyordu, temel beklentileri ise darbeden sonra ikili ilişkilerin yine ABD çıkarlarına göre şekillenmesiydi ancak bu sadece bir beklenti olarak kaldı ve darbe halk tarafından geri püskürtüldü. ABD, darbeyi gerçekleştiren örgütün liderini Türkiye'nin tüm taleplerine rağmen iade etmeyerek korumaya devam etti.

ABD'de Trump'ın başa geçmesiyle ilişkilerin düzeleceği düşünülse de bunun aksi yaşandı, Trump yönetimi de Suriye'de terör örgütlerini desteklemeye devam etti. Trump, Türkiye'yi çatışan ilişkiler kapsamında tehdit etmekten de geri durmadı, ekonomide bunalımlar yaşayan Türkiye'nin bu durumundan yararlanarak Türk ekonomisini yerle bir ederim tarzında açıklamalar yapmaktan geri durmadı. Trump'ın 2019'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip

⁷⁸ Güler, a.g.t., s.90.

⁷⁹ Darıcılı, a.g.e., s.298.

⁸⁰ Ertan Efegil, "AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri", Akademik Bakış, Sayı:18 (2016), s.55.

⁸¹ Efegil, a.g.m., s.55.

⁸² Muharrem Ekşi, "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik", Akademik Bakış, Sayı:18 (2016), s.61.

Erdoğan'a yönelik kaleme aldığı mektupta "Aptallık etme" tabirini kullanması ilişkileri daha de çıkmaza sürüklerken, 1964 Johnson mektubunu akıllara getirdi.

Suriye'de ABD ile ortak bir politika zemini bulamayan Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını korumak için bu defa bölgede Rusya ile iş birliğine girişti. Bu iş birliği Türkiye'nin hava savunma sistemini güçlendirmek için Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemini satın almasıyla daha da gelişmeye başladı. Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ile ABD yönetimi il olarak Türkiye'yi F-35 programında çıkardı ve ambargo uygulamakla tehdit etti. Türkiye, Rusya ile ilişkilerini düzelttikten sonra Suriye'nin kuzeyinde ABD'nin eğitip donattığı YPG-PYD terör örgütlerini hedef alan sınır ötesi operasyonlar ile güvenli bölgeler oluşturmayı başardı. ABD'nin istememesine rağmen Türkiye bu savaş dahil olup kendi ulusal çıkarlarını korumaktan geri durmadı. Suriye savaşının faturasından en büyük pay ise yine Türkiye'ye çıkarıldı, Türkiye bu süreçte sayısı üç buçuk milyonu bulan Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yaptı.

7. Sonuç

Türk-Amerikan ilişkileri Osmanlı döneminde başlamış ve ilerleyen süreçte gelişerek devam etti. 1945 yılına gelindiğinde iki ülke zorunlu olarak bir yakınlaşma dönemine girdi, bu zorunluluk Türkiye için Sovyet Rusya tehlikesi, ABD için ise Türkiye'nin coğrafi konumunun çıkarları açısından önemiydi. Bir hükümet politikası olarak başlayan bu yakınlaşma Truman Doktrini, Marshall Yardımları ve en nihayetinde 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla bir devlet politikası haline geldi.

ABD yönetimi verdiği kredi ve hibelerle Türk ekonomisini ve ordusunu tamamen kendisine bağımlı hale getirerek bu durumu Türkiye'ye karşı kullanılacak bir koz olarak elinde tutuma durumuna gelmişti. ABD'ye endekslenen bir dış politika izleyen Türkiye, yavaş yavaş bu bağımlılığın farkına varmaya başlamış ve Türk-Amerikan ilişkilerinin ortak çıkarlara değil sadece ABD çıkarlarına hizmet ettiğini anlamıştı. Bu bağlamda Türkiye'de ilk aydınlanma Küba Bunalımında Türkiye'nin güvenliğinin pazarlık konusu olmasıyla yaşandı. Tarihler 1964 yılını gösterdiğinde ise Türkiye her anlam ABD'ye bağımlı olduğunun farkına varacaktı. Türkiye'nin Kıbrıs'ta Türklere uygulanan zulme son vermek için 1964'te aldığı adaya müdahale kararı ABD'nin engeline takılmış, ABD açık olarak bizim silahlarımızı kullanamazsınız demişti.

1969'ta ilişkilerde bu defa haşhaş konusu ana gündem olmuştu. İlişkilerin çıkmaza girmesiyle Türkiye'de asker sivil siyasete müdahale ederek meclise bir düzen vererek kışlasına geri döndü, muhtıradan sonra ilişkilerde ABD'nin istediği şekilde haşhaş ekimi yasaklanmıştı. 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarsı ve ekimini yeniden serbest bırakılan haşhaş ekiminden dolayı ABD Türkiye'ye ambargo uygulamış ve ilişkiler yeniden bir çıkmaza girmiştir. İlişkilerin bu girdiği çıkmazdan kurtulması için Türkiye'de askerin yeniden müdahalesi ABD açısından tartışılır hale gelmişti ve ilişkiler 12 Eylül darbesinden sonra girdiği çıkmazdan kurtulmuştu, ilk olarak Yunanistan'a uygulanan veto kaldırılmış darbenden birkaç gün sonra NATO tatbikatı dahi yapılmıştı.

1980-1990 arası ilişkilere göreceli olarak iyi bir seyir izlese de 1. Körfez krizi ve 2. Körfez krizi Türkiye'ye ekonomik olarak ağır bir fatura çıkardı. 1 Mart Tezkeresinden sonra istediğini alamayan ABD, Türkiye'ye karşı yürüttüğü politika müttefiklik kavramına gölge düşürmeye başladı, Irak'ta Türk askerinin başına çuval geçirilerek derdest edilmesi toplumda ABD karşıtlığını yeniden körükledi.

2010 yılından sonra ikili ilişkiler yeni ve derin bir çıkmaza doğru sürüklenmeye başladı, 2013'ten itibaren ABD'nin Suriye savaşında Türkiye'nin yıllardır savaştığı PKK terör örgütünün uzantıları olan PYD ve YPG'yi eğitip donatması ve bölgesel bir aktör olarak lanse etmesi ilişkilerde büyük yaralar açtı. Suriye'de artık iki müttefik karşı karşıya gelmişti ve çıkarlar çatışmaya başlamıştı. ABD, sınır ötesindeki bu çatışma 15 Temmuz 2015'te Türkiye'de yapılmak istenilen darbe ile giderilmek ve Türkiye, yeniden ABD çıkarlarına uygun hareket eder hale getirilmek istense de başarılı olmadığı gibi, darbe teşebbüsünde bulunanları korumaya devam etti. ABD'nin Suriye'de terör örgütleri ile iş birliği içinde olması, bu örgütleri desteklemesi Türkiye'nin güvenliğini ciddi anlamda tehlikeye düşürmeye başladı, ABD'nin terör örgütlerine sağladığı silahların hedefinde IŞİD değil, Türkiye ve Türkler yer almaya başladı. Bu durum Türkiye'yi Rusya ile iş birliğine iterek Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde terörden arındırılmış bölgelere yaratmasını sağladı. Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ve S-400 Hava Savunma Sistemi alması ABD tarafından F-35 programında Türkiye'nin çıkarılmasıyla cevaplandı ve bunu ambargo tehdidi izledi. 2013'ten itibaren Suriye'de yaşanan Türk-Amerikan krizi tüm boyutlarıyla günümüzde hala devam etmektedir.

Kaynaklar

Akkaya, B. (2012). Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi, (28), 1–20.

Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın sonu ve Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı. Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, (2), 1–17.

Akman, H. (2012). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından Johnson mektubuna Kıbrıs sorunu. Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (22), 68–99.

Armaoğlu, F. (2020). Türk siyasi tarihi. Kronik Kitap.

Armaoğlu, F. (1996). Amerikan belgelerinde 27 Mayıs olayı. Belleten, (227), 203–226.

Ayata, A., & Ercan, M. (2007). Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bölgesel sorunlar bağlamında Türkiye-ABD ilişkilerinin kazandığı yeni boyutlar. Bilgi, (15), 18–32.

Başlamışlı, M. (2020). ABD'nin Türkiye'ye yönelik ambargo kararına ilişkin haşhaş sorunu yerine 1974 Kıbrıs krizini ön plana çıkarma girişimi. Asia Minor Studies, (1), 695–712.

Başlamışlı, M. (2018). Amerikan belgelerine göre 12 Mart Muhtırası'na giden yolda haşhaş sorunu. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, (14), 351–376.

Bozkurt, İ. (2017). Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri–Türkiye ilişkilerinde bir kırılma noktası: Küba bunalımı. The Journal of Academic Social Science, (57), 221–239.

Budak, G. (2017). Osmanlı'dan 12 Eylül'e ordu-siyaset ilişkisi ve Türk basınında 12 Eylül 1980 darbesi (Yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Bülbül, B. (2006). Marshall Planı ve Türkiye'de uygulanışı (Yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi.

Çakır, M. F. (2004). Amerikan bakış açısından Türkiye'de 1957–60 dönemi siyasal gelişmeleri ve Türk-Amerikan ilişkileri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (1), 59–88.

Çelik, M. E. (2015). Soğuk Savaş sonrası Türk-ABD ilişkilerinde bölgesel ittifaklar. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (14), 355–374.

Daban, C. (2017). Turgut Özal dönemi Türkiye dış politikası. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (33), 77–96.

Daricili, A. B. (2020). Türk dış politikası ve ABD ile ilişkiler. İçinde H. Acar (Ed.), Türk dış politikası. Nobel Yayınları.

- Demirel, T. (2001). 12 Eylül'e doğru ordu ve demokrasi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, (2), 43-75.
- Derman, G. S., & Kurban, V. (2016). Kıbrıs sorununun Türk dış politikasına etkisi ve ABD-SSCB ile ilişkiler. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, (33), 455-484.
- Efegil, E. (2016). AK Parti hükümetinin Orta Doğu politikası ve ABD yönetimi ile Batılı uzmanların eleştirileri. Akademik Bakış, (18), 45-58.
- Ekşi, M. (2016). Ak Parti döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan ilişkilerinin jeokültürel eksen: İslami kimlik. Akademik Bakış, (18), 59-77.
- Erkmen, A. (2020). Türkiye'nin NATO üyeliği ve üyeliğin TBMM'de kabulü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (17), 1024-1049.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 377-397.
- Gönlübol, M. (2014). Olaylarla Türk dış politikası. Siyasal Kitabevi.
- Güler, A. (2012). Soğuk Savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkileri: Bölgesel ve küresel etkileşim (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Gürses, Ü. (2015). Haşhaş ekimi krizi. TÜBİTAK/SOGAB 1001 Projesi. <https://tdpkrizleri.org/index.php/1972-1973-hashas-krizi>
- Izgı, A. R. (2007). Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ve sonuçları (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi.
- İlhan, M. (2015). Kıbrıs sorunun Türk-Amerikan ilişkilerine yansıması. Türkiyat Mecmuası, (2), 255-280.
- İlyas, A. (2015). Johnson Mektubu ve Türk dış politikasında eksen kayması. 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, (10), 163-179.
- İzmir, B. (2017). İki müttefik bir kriz: Türk-Amerikan ilişkilerinde Jüpiter füzeleri krizi. Humanitas, (5), 177-192.
- Kavuncu, S. (2006). Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde Türkiye-ABD ilişkileri (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Keskin, Y. B., & Turan, İ. (2018). I. ve II. Körfez Savaşları döneminde Türk dış politikasının karşılaştırmalı analizi. İçinde S. Özer & M. S. Özkan (Eds.), Sosyal bilimlerde güncel akademik çalışmalar. Gece Kitaplığı.

- Molla, A. (2009). Soğuk Savaş sonrası Körfez krizleri ve Türkiye-ABD-NATO ilişkileri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, (11), 29–45.
- Oran, B. (2018). Türk dış politikası (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- Özata, M. (2017). ABD ve 12 Eylül darbesi: Bir demokrasinin darbeye bakışı. Asia Minor Studies, (9), 48–63.
- Öztürk, M. (2010). I. Körfez Savaşı'ndan 11 Eylül sürecine ABD'nin Irak politikası ve bunun Türk-Amerikan ilişkilerindeki etkileri. Akademik Bakış Dergisi, (19), 1–27.
- Salep, M. S. (2017). Türkiye-Amerika ilişkilerinde haşhaş ekiminin yasaklanması meselesi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (47), 351–367.
- Tuncer, H. (2014). 27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk dış politikası. Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). İsmet İnönü'nün dış politikası. Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2015). Özal'ın dış politikası. Kaynak Yayınları.
- Türer, M. (2015). Türk Amerikan ilişkilerinin kökenleri. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (2), 153–176.